

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.2>

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В ПЕРШІЙ ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Бєлова М.В.,
доктор юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2077-2342>

Переш І.Є.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Бєлова М.В., Переш І.Є. Особливості державно-церковних відносин в Першій Чехословацькій республіці.

Вказується, взаємовідносини між Церквою та державою переживали різні етапи у своєму становленні як в Україні так і у світ в цілому. Крім того, взаємини держави з релігійними організаціями у різних країнах й зараз мають свою специфіку. Моделі цих взаємовідносин зазвичай вибудовуються залежно від політичних, конфесійних, культурних та інших традицій кожного регіону. Тому сьогодні в Європі за наявності ряду спільних тенденцій, все ж таки немає єдності підходів у побудові системи державно-церковних відносин.

Цілком очевидно, що для вирішення цього завдання необхідно вивчення наявного історичного досвіду Чехословаччини. Щодо цього конфесійна політика Чехословацької держави у ХХ столітті має особливу цінність. Ще у міжвоєнне двадцятиріччя (1918–1938) тут було здійснено спробу побудувати таку модель взаємовідносин держави та релігійних організацій, яка, з одного боку, передбачала світський характер держави та максимальне обмеження ролі церкви у суспільному житті, а з іншого, збереження основних елементів системи державно-церковних відносин, що склалася в Австро-Угорщині. Можна сказати, що у дещо модифікованому вигляді ця модель продовжувала існувати у Чехословаччині та у другій половині ХХ ст. Навіть у роки державного атеїзму церква тут не була відокремлена від держави. Таким чином, Чехословаччина у ХХ столітті накопичила багатий досвід пристосування традиційних елементів державної церковності до нових історичних умов.

На підставі вивчення вітчизняних та зарубіжних джерел у статті проаналізовано правове регулювання державно-церковних відносин у Першій Чехословацькій республіці. У дослідженні здійснено спробу аналізу взаємовідносин країни з Ватиканом, яка полягала насамперед у необхідності укладення конкордатної угоди. Проаналізовано правову природу *Modus vivendi*.

Визначено, модель державно-церковних відносин у першій Чехословацькій республіці стала органічним розвитком моделі, що існувала в Австро-Угорщині. Можна сказати, що процес зрівнювання у правах усіх визнаних державою конфесій прийшов у першій Чехословацькій республіці до певного логічного завершення. При цьому, у ЧСР зберігався і один із основоположних принципів австрійської конфесійної політики — прагнення максимально обмежити зв'язки місцевих конфесій із закордонними адміністративними центрами.

Ключові слова: церква, державно-церковні відносини, конкордат, конфесія, *Modus vivendi*.

Belova M.V., Peresh I.E. Peculiarities of state-church relations in the First Czechoslovak Republic.

It is indicated that the relationship between the Church and the state went through various stages in its formation both in Ukraine and in the world as a whole. In addition, the state's relations with religious

organizations in various countries still have their own specifics. Models of these relationships are usually built depending on the political, religious, cultural and other traditions of each region. Therefore, today in Europe, despite the presence of a number of common trends, there is still no unity of approaches in building a system of state-church relations.

It is quite obvious that in order to solve this problem, it is necessary to study the existing historical experience of Czechoslovakia. Regarding this, the confessional policy of the Czechoslovak state in the 20th century has a special value. Back in the interwar twentieth century (1918–1938), an attempt was made here to build such a model of the relationship between the state and religious organizations, which, on the one hand, provided for the secular nature of the state and the maximum limitation of the role of the church in public life, and on the other hand, the preservation of the main elements of the system of state-church relations that developed in Austria-Hungary. We can say that in a slightly modified form this model continued to exist in Czechoslovakia and in the second half of the 20th century. Even during the years of state atheism, the church here was not separated from the state. Thus, in the 20th century, Czechoslovakia accumulated rich experience in adapting traditional elements of the state church to new historical conditions.

Based on the study of domestic and foreign sources, the article analyzes the legal regulation of state-church relations in the First Czechoslovak Republic. The study attempted to analyze the country's relationship with the Vatican, which consisted primarily of the need to conclude a concordat agreement. The legal nature of *Modus vivendi* is analyzed.

It was determined that the model of state-church relations in the first Czechoslovak Republic became an organic development of the model that existed in Austria-Hungary. It can be said that the process of equalizing the rights of all state-recognized denominations came to a certain logical conclusion in the first Czechoslovak Republic. At the same time, one of the fundamental principles of Austrian religious policy was preserved in the Czechoslovak Republic — the desire to limit the ties of local denominations with foreign administrative centers as much as possible.

Key words: church, state-church relations, concordat, confession, *modus vivendi*.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. У громадській сфері відбувається взаємодія суспільних інтересів громадян та публічної політики держави, яка залежить від готовності населення до формування сучасних структур громадянського суспільства. Від активності різного роду організацій, спілок, рухів залежить їх ступінь впливу на державні органи з метою реалізації громадських інтересів.

Взаємовідносини церкви та держави у всі періоди розвитку суспільства були та залишаються й досі надзвичайно актуальним предметом наукових досліджень релігієзнавців, юристів, істориків, політологів. Однією з форм даної взаємодії займає конкордатна модель, яка націлена на укладення публічно-правового договору в особі двох головних суб'єктів: церкви та держави. При цьому, серед значної кількості різних об'єднань, організацій, громадських структур у державі слід виділити саме церкву.

Слід відзначити, що взаємовідносини між Церквою та державою переживали різні етапи у своєму становленні як в Україні так і у світ в цілому. Крім того, взаємини держави з релігійними організаціями у різних країнах й зараз мають свою специфіку. Моделі цих взаємовідносин зазвичай вибудовуються залежно від політичних, конфесійних, культурних та інших традицій кожного регіону. Тому сьогодні в Європі за наявності ряду спільних тенденцій, все ж таки немає єдності підходів у побудові системи державно-церковних відносин.

Саме тому, на наш погляд, вартий уваги досвід державно-церковних відносин в Першій Чехословацькій республіці, що і є **метою** цієї публікації.

Цілком очевидно, що для досягнення цієї мети необхідно вивчення наявного історичного досвіду. Щодо цього конфесійна політика Чехословацької держави у ХХ столітті має особливу цінність.

Аналіз останніх публікацій та досліджень з даної проблематики. Детально питання конкордатів укладених між церквою та державою з позиції канонічного права в Україні досліджував Софрон Мудрий ЧСВВ[1]. В. Семенова аналізувала конкордатні угоди між Католицькою церквою та державою з історичного досвіду[2]. О. Братиславець розглядав правову природу конкордатів як форму публічного договору[3]. М. Палінчак досліджуючи питання державно-церковних відносин в постсоціалістичному суспільстві звертає увагу також і на конкордати, які були прийняті [19;

16; 15; 5]. Конкордатній моделі державно-церковних взаємовідносин присвячені також і праці С. Онішук[4].

Виклад матеріалу дослідження. Узагальнюючи досвід посткомуністичних трансформацій, деякі дослідники визначають регіональні моделі, а саме: «балканську», «центральноєвропейську» та «пострадянську» (В. Єленський). Перша передбачає конституційні преференції традиційним церквам; друга будується на конкордаті і поширена здебільшого у країнах із переважно католицьким віросповіданням; третя модель передбачає жорстке законодавче розмежування сфер впливу держави і церкви, рівності релігійних конфесій перед законом та відсутність будь – якої фінансової підтримки релігійних організацій і державного бюджету [5, с. 91].

Беззаперечним є той факт, що після закінчення Першої світової війни суттєво змінився геополітичний вигляд Європи, як наслідок почалась нова доба конкордатів. З 1922-го по 1939 р. на чолі Католицької Церкви був папа Пій XI. Його Понтифікат припадає на один з найскладніших періодів історії Європи. Папська пропозиція була направлена до держав, особливо до нових, народжених або перетворених війною, запрошуючи їх до стабілізації і конкретизації їхніх відносин з Католицькою Церквою. Як наслідок, упродовж 15 років від 1922-1937, було укладено 14 важливих конкордатів: Латвією (1922), Баварією (1924), Польщею (1925), Румунією (1927), Чехословацькою (1927), Литвою (1927), Італією (1929), Прусією (1929), Баденом (1932), Австрією (1933), Югославією (1935) і Еквадором (1937) [1, с. 121-122].

Як ми бачимо серед перерахованих країн є і Чехословацька, яка мала вирішити питання свого нового відношення до папської курії. Єдине взаємне співробітництво могло бути налагоджено в порозумінні щодо встановлення меж державних кордонів з кордонами єпархії, що відіграло важливу роль для суверенітету Чехословацької республіки.

Дії в цьому напрямку були започатковані дуже швидко. Офіційне встановлення дипломатичних відносин з Ватиканом в 1920 році дозволило провести переговори між урядом та Святим Престолом, які значною мірою сприяли організації відносин між державою та церквою. Чехословацька влада хотіла одночасно вирішити питання розмежування єпархій та питання церковного майна, не пов'язуючи їх з розмежуванням єпархій. Проте, через неоднакове відношення до актуальності окремих проблем, процес відбувався досить повільно. Ще однією з перепон, які вплинули на ускладнення відносин з Ватиканом стали події щодо офіційного святкування у 1925 р. спалення Я. Гуса, організаторами якого виступили президент Т. Масарик і прем'єр-міністр А. Швегла та земельна реформа, яка передбачала конфіскацію церковних земель [6, с. 142].

Даний несприятливий внутрішньополітичний клімат робив неможливим вирішення взаємних проблем формою конкордату. Прийнятною була тільки форма, яка б залишала вільний шлях для можливого розмежування. Результатом дипломатичних переговорів було прийнято *Modus vivendi*, шляхом парафування його тексту 17 грудня 1927 року в Римі. Перша розмова відбулась між послом Крофтом та кардиналом Гаспарі Монсом. Сторони домовилися, що якщо переговори пройдуть успішно, то результат буде не у формі конкордату, а як «*Modus vivendi*» [7, s. 678.]. На нашу думку, слушним буде звернути увагу на те, що деякі автори трактують «*Modus vivendi*» як конкордат. Так, А. Гобза з правової точки зору оцінював дану угоду як конкордат, який означає пряму протилежність принципу відокремлення церкви від держави. Оскільки, за цим договором разом з питаннями обмеження єпархій, відповідності єпархіяльних та державних меж, управління церковною власністю, вирішувались також і питання призначення церковних високопоставлених осіб та їх присяги на вірність чехословацькій республіці [8]. Зовсім протилежної думки дотримувався міністр Е. Бенеш, стверджуючи, що «*Modus vivendi*» це попередня угода, яка при взаємному коригуванні та домовленості сторін може послужити основою конкордату [9, s. 279].

У традиційній юридичній системі конкордат вважався передусім привілейованою формою згоди і компромісу між двома найвищими суб'єктами інтернаціонального права. Незважаючи на різноманітність і різномірність угод, які інколи називалися згодою, однодумністю, узгоджувальними законами, миром, загалом вживався термін «конкордат», щоб указати на певний тип відносин між церквою та державою [4, с. 1].

У цих угодах держава визнає церкву як юридичну особу і співпартнера в соціальній діяльності. Церкві, з одного боку, гарантується свобода у справах практикування духовного життя, а з іншого – наголошується на співпраці в соціально-культурних сферах, маючи на увазі, що віряни є одночасно і громадянами цієї держави. Прикладом спільної позиції в соціальній сфері церкви

та держави може бути їхнє двостороннє визнання права батьків щодо вибору способу виховання [10, с. 20-21].

За термінологічним значенням поняття “конкордат” походить від лат. *Concordatum*, що означає “угода”. Згідно з визначеннями, яке знаходимо в релігієзнавчій літературі конкордат – це договір між Папою Римським як головою Римо-католицької церкви та іншою католицькою державою, який регулює правовий стан Римо-католицької церкви у певній державі, а також відносини цієї держави зі Святим Престолом [11, с. 163]. Тобто, основна функція Святого Престолу в розрізі дипломатичного представництва приділяється статусу католицької церкви в державі та її нормативно-правового закріплення, що виражається в забезпеченні громадянам права на релігійну свободу.

У цьому зв’язку головною метою якої прагнуть апостольські нунції, є укладення конкордату між Святим Престолом і державою їх перебування, на підставі якого держава надає особливі привілеї католицькій церкві і визначає її становище та права всередині держави, тоді як церква зобов’язується зазвичай надавати підтримку уряду і не втручатися в політичні справи [12, с. 141].

Цілком слушною є думка С. Оніщук яка зазначає, що на сучасному етапі розвитку державно-церковних відносин конкордат – це міжнародний договір нормативного характеру, проте це не єдиний засіб регулювання відносин між церквою та державою [4, с. 4].

У конкордаті, як і в міжнародних трактатах, є два фундаментальних типи конкордативних умов: контрактуральні та нормативні. Контрактуральні умови створюють у сторін юридичний обов’язок дотримуватися того, що було домовлено з відповідним суб’єктивним правом вимагати виконання, а нормативними є ті умови, що стабілізують деякі об’єктивні норми права, дійсні і застосовані до юридичних установ двох сторін, які домовляються. Конкордат як міжнародний договір визначає обов’язки для двох сторін і встановлює відповідні суб’єктивні права вимагати їх виконання. Процедура створення конкордату є складною і передбачає три етапи. На першому етапі ведуться переговори між сторонами. Представники сторін готують матеріали, перевіряють правдивість усіх даних і на основі цього переходять до дискусії та редагування тексту майбутнього конкордату. Понтифік і глава держави призначають уповноважених осіб, які контролюють правильне дотримання процедури. Досягнувши згоди на першому етапі, сторони переходять до підписання документа. Це і є другим етапом створення конкордату. Раніше конкордат, який був скріплений підписами обох сторін, одразу набував юридичної сили [1, с. 108]. З огляду на це стає зрозумілим, в чому полягає відмінність у розумінні угоди та трактуванні його деякими авторами як «конкордат». Ми в свою чергу дотримуємось точки зору, за якою вважаємо «*Modus vivendi*» попередньою угодою, яка є основою для прийняття конкордату.

На сьогоднішньому етапі конкордат стає офіційним міжнародним документом після ратифікації. Ратифікація – це останній етап, і він належить до компетенції Понтифіка та глави держави. Для введення конкордату в дію, який, відповідно, через ратифікацію набирає повної юридичної сили, вимагається обмін інструментами ратифікації, що здійснюється уповноваженими особами в обумовлених місці й часі. Тоді ж конкордат стає ратифікованим міжнародним договором та зобов’язуючим для сторін, що його підписали [1, с. 108].

Продовжуючи розгляд питань, які вирішувались шляхом укладення «*Modus vivendi*» слід звернути увагу на положення в якому йшлося про об’єднання чехословацьких державних кордонів з кордонами окремих єпархій. Оскільки, при встановленні державних кордонів на конференції в Парижі не бралися до уваги, особливо в Словаччині та на Підкарпатській Русі, кордони церковних областей. Це призвело до того, що цілий ряд єпархій мали свою резиденцію за кордоном, та навпаки.

Тому ст. I визначала, що жодна частина Чехословацької республіки не буде підпорядкована церковному ординарію, чиє місце та правління знаходиться за межами кордонів Чехословацької республіки. Так само і Чехословацька єпархія не буде перевищувати свої повноваження в Чехословацькій республіці.

Наступні з проблем, виникли внаслідок того, що деякі функціонери (єпископи рожнявський, кошицький, спішський) померли, інші залишили свої установи (єпископи бансько-бистрицький, нітранський). Держава була вимушена забезпечити тимчасове управління даною церковною власністю. Аналогічно вона мала, шляхом введення тимчасового управління (секвестрації), забезпечити управління майном тих чернечих органів, церковних установ та фондів, центри яких знаходилися за кордоном, а також припинити відтік доходів за межі Чехословацької республіки. Стаття

П «*Modus vivendi*», за взаємною згодою сторін, передбачала повернення даного майна церкві [13, s. 279].

Питання вищеназваних прав відносно вищих церковних сановників виникло в зв'язку зі зміною суверена. В Предлітовській частині Австро-Угорщини, імператор мав право відповідно до закону № 50 1874 р. призначати сановників на місця архієпископа, єпископа, каноника та генерального вікарія (винятком була Оломоуцька архієпархія, де обирали капітулою), а в Угорщині аналогічне право імператора впливало з патронатного права угорського короля. Право призначати - було атрибутом державної влади правителя. Папа Бенедикт XV проголосив в алокації 21 листопада 1921 року, що привілеї, які папська столиця, шляхом укладення договорів і угод, надала в минулому деяким державам, не можуть використовувати нові держави, в усякому разі, персональні привілеї правителів не переходять на влади держав – наступників. Практичним наслідком цього становища було те, що папська курія призначила апостольських адміністраторів у містах Брно, Рожняві, Кошицях, Ужгороді, тобто перейняла право яке відповідно до чинного на той час закону № 11 1918 р. належало чехословацькому уряду. Хоча це призначення не було визнано державою, уряд був вимушений визнати церковно-правові заходи які здійснювали призначені церковні особи [14, р. 4].

Modus Vivendi в ст. IV, проголошував, що уповноважені єпископи і священники у воєнний час не повинні діяти проти цілісності держави і непорушності державних кордонів. Перед призначенням чеських священників, Папський престол повинен був запропонувати їхні кандидатури на розгляд чехословацькому уряду, щоб переконатись, що той не має «заперечень політичного характеру». Саме ця частина статті вважалася невдачею в процесі переговорів з Ватиканом. Відзначався відхід влади від монопольного права призначення, до простої можливості політичних заперечень. Хоча «заперечення політичного характеру» були вузько визначені, це право затвердження продовжилось аж до комуністичного правління, надаючи право уряду скасовувати призначення на посаду священника через політичні причини. Кандидати на пост церковної єпархії повинні були призначатись з числа громадян Чехословацької республіки [15, с. 107]. Після їх висунення Святим Престолом вони складають присягу на вірність чехословацької держави, а саме: «Клянуся і обіцяю, як це личить єпископу служити на вірність Чехословацької Республіки, і, що я не буду здійснювати будь-який акт, що може завдати шкоди благополуччю, безпеці і цілісності Республіки». Отже, завдяки підписанню «*Modus vivendi*» були зняті всі протиріччя між світською та церковною владою.

Відповідно до угоди від 29 березня 1928 року Святий Престол та уряд Чехословацької Республіки повинні були створити два комітети протягом двох місяців, незалежно один від одного: перший з них створювався Святим Престолом з делегатами всіх єпархій, що знаходяться під головуванням представника від Престолу в Празі, другий - чехословацьким урядом з делегатів єпархій, що беруть участь та експертів. Народи по проведенню *Modus Vivendi*, насамперед відносно нового обмеження єпархій, почалися в червні 1928 р. та продовжувались до 1933 р. [16, с. 19].

Підготовчі роботи спільної комісії були дуже великими та складними, які вимагали вирішення значного обсягу питань, що включали в себе галузеві проблеми права Чехословаччини, Угорщини та Ватикану (політичного, економічного та фінансового характеру). Документ, названий “Делімітаційний (розмежувальний) та дотаційний план” був надісланий у кінці 1933 року на розгляд до Ватикану.

В листопаді 1936 року до Праги надійшло повідомлення про те, що на разі немає можливості здійснити всі проекти негайно, і що Ватикан виступає за поступове втілення цих проектів в два етапи. Перший етап включав би в себе зовнішнє розмежування єпархій, тобто зрівняння їх з державними кордонами. Другий етап означав би розмежування внутрішнє, тобто нове відмежування деяких єпархій в рамках державної території, поєднане з новим розподілом церковних дотацій між даними єпархіями.

Відповідно до прагнень Святого Престолу, на першому етапі реалізації даної угоди, папська булла мала проголосити створення самостійної римо-католицької церковної провінції в Словаччині на чолі з митрополитом, та другої греко-католицької провінції для всієї республіки з резиденцією в Підкарпатській Русі. Разом з тим, після виникнення Чехословацької республіки, словацькі церковні господарства мали бути секвестровані, звільнені від нав'язаного управління та передані в управління духовного сановника, уповноваженого Ватиканом. Крім того, Ватикан хотів відкликати угорські позови, які були подані до арбітражного чесько-угорського суду в Гаазі,

відносно церковних маєтків, якщо чехословацька влада погодиться на те, щоб питання угорських претензій обговорювалося спеціальним ватиканським дикастерієм.

Чехословацька влада погодилась з цією пропозицією. Влітку 1935 року секвестрований церковний маєток був переданий в управління папського уповноваженого – адміністратора Трнавського Монса Янтауше. Також була підготовлена формальна відміна секвестру у вигляді постанови уряду, яка могла бути проголошена в будь-який час (постанова уряду № 204). 2 вересня 1937 року вийшла папська булла «*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*» про зовнішнє розмежування чехословацьких єпархій. Таємним чином узгоджувались питання розмежувань кордонів відносно Австрії, Угорщини та Румунії. Щодо переміщення кордонів Празької та Оломоуцької архієпархій до Пруської Сілезії, в буллі обмежилися обіцянку, вирішити це питання у відповідний період, як і питання повноваження Ржезеньської єпархії в Чехії та Братиславської архієпархії в Моравській Сілезії. 1 жовтня 1937 року чехословацька влада прийняла до відома зміст папської булли і висловила свою згоду відносно неї. Міністерству закордонних справ було повідомлено, що папський нунцій Мсгр.Х. Ріттер почав проводити в життя постанову делімітаційної булли. 11 листопада 1937 року міністр закордонних справ К. Крофт в промові перед комітетом зовнішньої політики депутатської палати, відзначив видачу булли, як визначний крок для виконання найсуттєвішої постанови *Modus vivendi* (ст.І). Однак за бажанням Ватикану був реалізований тільки перший етап, а чехословацька влада намагалася якнайшвидше реалізувати наступний.

На сьогоднішній день Чехія одна з не багатьох посткомуністичних країн, яка ще не має угоди з Ватиканом, хоча переговори з приводу її укладення розпочалися ще у квітні 2000 року. Як наслідок в 2002 р. Чехія і Ватикан уклали договір, який регулює двосторонні відносини і визначає положення Римо-Католицької Церкви в республіці як незалежного суб'єкта. Відповідно до даного договору Католицька Церква отримала можливість створювати навчальні заклади, документи про закінчення яких прирівнюються до випускних документів державних навчальних закладів. Держава зобов'язалася визнавати церковний шлюб, створювати оптимальні умови для пастирської діяльності священнослужителів в лікарнях, армії, місцях позбавлення волі. Чехія і Ватикан зобов'язалися взаємодіяти при охороні пам'яток християнської історії і культури [17]. Однак, Ватикан зі своєї сторони підписав та ратифікував договір, а чеський парламент – відмовився.

В травні 2008 р. уряд пообіцяв повернути в церковну власність майно на 35 млрд. крон і поступово, протягом 60 років, виплатити ще 86 млрд. крон компенсації. Разом з відсотками за 60 років в сумі набігло б приблизно € 12 млрд. Проте, ліва опозиція в парламенті виступила різко проти, правлячі праві, в свою чергу, не стали наполягати. Вацлав Клаус, який вже на той час став президентом заявив, що навіть за схвалення даної угоди сеймом він все одно б її не підписав. Навіть авторитет Папи, який приїхав у країну не зміг змусити владу Чехії піти на поступки церкви хоча б відносно найбільш важливого для чеських католиків собору св. Віта в Празі. На зустрічі з держсекретарем Ватикану Тарчізіо Бергоне прем'єр Чехії Ян Фішер прямо сказав, що «криза - не найкращий час для вирішення майнових суперечок між церквою та державою. Чеським католикам краще почекати кращих часів» [18].

Дискусії точаться з приводу різних позицій політичної еліти парламенту, оскільки праві кажуть, що спочатку треба розібратися з церковною власністю, а потім вже вирішувати питання про конкордат, ліві - що договір треба переробляти, а то він занадто вигідний для католицької церкви [18]. Ватикан в свою чергу вимагає реституції майна католицької церкви, конфіскованого комуністами, і повернутого з часів «оксамитової революції» [19, с. 292].

Відкритим залишається питання повернення церковного майна. Згідно з законом «Про реституцію» 1994 р., власність, конфіскована комуністичним режимом після 1948 року, має бути повернена її колишнім власникам. Проте цей закон не поширювався на всі релігійні організації в повному об'ємі. На сьогоднішній день ліси і сільськогосподарські угіддя, котрі раніше належали громадам католиків, церквам і монастирям, ще не повернені Католицькій церкві, як того вимагає Ватикан. Будівлі, що орендуються, деякі землі та інша націоналізована комуністами власність також не були повернені протестантським церквам. Відповідно до інформації, оприлюдненої на конференції Чеських єпископів, у державній власності залишилося близько 3000 об'єктів: шкіл, ферм, лікарень, архітектурно-історичних пам'яток. Після 1998 року було повернуто 175 будівель. Уряд Чеської Республіки вважає неможливим компенсувати всі нанесені збитки церквам у період 1948–1989 рр. На думку керівництва, у цей період постраждали не тільки конфесії, а й інші організації та громадяни. А новий поділ нерухомості може призвести до ущемлення інтересів інших

юридичних та фізичних осіб. Колишній прем'єр – міністр Вацлав Клаус з цього приводу заявив: «Церква повинна змиритися з тим, що минулого не повернути» [19, с. 293].

Висновки. Отже, можемо стверджувати, модель державно-церковних відносин у першій Чехословацькій республіці стала органічним розвитком моделі, що існувала в Австро-Угорщині. Можна сказати, що процес зрівнювання у правах усіх визнаних державою конфесій прийшов у першій Чехословацькій республіці до певного логічного завершення. При цьому, у ЧСР зберігався і один із основоположних принципів австрійської конфесійної політики — прагнення максимально обмежити зв'язки місцевих конфесій із закордонними адміністративними центрами.

На разі в Чехії діють тільки деякі положення згадуваної вище угоди *Modus Vivendi*, зокрема, залишається в силі положення за яким уряд може висловити свою пропозицію щодо кандидатур на пост єпископа. У всіх інших позиціях дана угода не має жодної юридичної сили.

Прийняття конкордату свідчило б про визнання Святого Престолу державою і одночасно дозволяло б відкривати церковні школи, регулювати місіонерську службу в армії, в лікарнях і в'язницях, а також надавало б право на визнання державою церковних шлюбів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мудрий Софрон, Владика ЧСВВ. Публічне право Церкви і конкордати. Жовква: Місіонер, 2011. 192 с.
2. Семенова В. Конкордати як механізм регулювання церковно-державних відносин з Католицькою церквою: досвід та перспективи для України. Католицизм: традиція і сучасність. Матеріали VIII міжнародної молодіжної релігієзнавчої літньої школи / [наук. ред. Л.Д. Владиченко, В.Л. Хромець]. К., 2010. 354 с.
3. Браславець О.Ю. Правова природа конкордатів та конкордатних угод як специфічної форми публічно-правового договору. Юридична наука: *Науковий юридичний журнал*. № 2. Київ: Національна академія управління. 2012. С. 44–51.
4. Онищук С.В. Конкордатная система – модель отношений между государством и церковью. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 1–6.
5. Палінчак М. Держава і церква в постсоціалістичній Чехії. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. № 3. 2014. С. 90–93.
6. Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории: в 2 кн. / отв. ред. В. Марьина. Кн. 1. 2005. 453 с.
7. Nacha E., Hoetzel J., Laštovka K., Weyr F. Slovník veřejného práva československého. Svazek II. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer. Brno, 1932. 678 s.
8. Koniček, Jiří. Modus vivendi v historii vztahů Svateho stolce a Československa. Olomouc: Společnost. 2004. 290 s.
9. Dejmek, Jindřich. Československo-vatikánska jednání o modus vivendi 1927-1928. *Česky časopis historicky*, 1994, č. 92. s. 278–231.
10. Бліхар В.С. Державно-церковні відносини як експлікація дихотомії влади та суспільства у європейській філософії: монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 516 с.
11. Черній А.М., Лажно А.І. Релігієзнавство: [навч. посіб.]. К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2004. 288 с.
12. Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін., Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 1. А-Д. К.: Академперіодика, 2014. 920 с.
13. Pehl M. Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928) I. Úvodní studie. Praha, 2012. 229 s.
14. Simunkova, Alena. Czechoslovakia 1918-92 (Book Review). *Central European History* (Brill Academic Publishers); 2000, Vol. 33 Issue 3. p.438.
15. Палінчак М.М. Взаємини держави і церкви в Словацькій республіці. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2013. Вип. 5. С. 106–110.
16. Палінчак М.М. Державно-церковні відносини на Закарпатті та в Східній Словаччині в 20-середині 30-х років XX століття. Ужгород. 1996. 92 с.
17. Чехия и Ватикан заключили договор о положении Католической Церкви в республике. URL: <http://religio.ru/news/4119.html>.

18. Саморуков М. Папская припарка мертвому католицизму. Нова Європа. 2009. URL: http://slon.ru/world/papskaya_priparka_mertvomu_katolicizmu-143406.xhtml.
19. Палінчак М.М. Трансформація державно-церквних відносин у постсоціалістичному суспільстві (на прикладі країн Центральної і Східної Європи). Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2013. 472 с.
20. Белов Д.М., Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 74. С. 85–90.
21. Белов Д., Громовчук М. Правовий простір держави: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 66. С. 46–50.
22. Громовчук М.В., Белов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 46–50.
23. Громовчук М.В. Державно-церковні відносини в Першій Чехословацькій республіці: конституційно-правовий аспект. дис. канд. юр. наук. Спец. 12.00.02. – конституційне право; муніципальне право. Ужгород 2015. 210 с.